

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ імені Г. С. КОСТЮКА

ОДИНЦОВА Галина Юріївна

УДК 159.9:34 (043.3)

РОЛЬ УСТАНОВКИ У ФОРМУВАННІ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ЮРИСТА

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України,
лабораторія психології творчості, (м. Київ)

Науковий керівник

доктор психологічних наук, доцент **Александров Денис Олександрович**, Національна академія внутрішніх справ, кафедра юридичної психології, професор

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, доцент **Міщиха Лариса Петрівна**, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, кафедра загальної та клінічної психології, професор;

кандидат психологічних наук, доцент **Мазяр Олег Васильович**, Житомирський державний університет імені Івана Франка, кафедра соціальної та практичної психології, доцент

Захист відбудеться 30 червня 2016 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.453.01 в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України за адресою: 01033, Київ-33, вул. Паньківська, 2

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України за адресою: 01033, Київ-33, вул. Паньківська, 2

Автореферат розісланий “28” травня 2016 р.

В.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради

А. М. Грись

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Захист і забезпечення прав та свобод людини декларовані в Україні основним обов'язком держави, а людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвищими соціальними цінностями нашого суспільства (ст. 3 Конституції України). Але безпосереднє втілення цих приписів у реальність неможливе без ефективного правового захисту населення, а також кваліфікованої правозастосовної практики, що відповідає сучасному світовому рівню. Для реалізації цього завдання необхідним є формування професійного ядра фахівців юридичної сфери, які могли б забезпечити дотримання превенції права.

Діяльність юриста відбувається у складних системах “людина-право” та “людина-людина”. Таким чином, соціономічний характер юридичної діяльності, людський фактор робить будь-яку пізнавальну ситуацію унікальною, що кожного разу потребує творчого вирішення. Незважаючи на процесуально-правову алгоритмічну формалізованість діяльності, більшість юридичних ситуацій потребують індивідуального підходу, що виключає шаблонність мислення правника. Тому навіть сталі процедурні алгоритми потребують творчого переосмислення у кожній конкретній ситуації, а тим більше у правовій колізії.

У широкому розумінні “пізнання” в юридичній діяльності є мисленнєвим оперуванням сукупністю фактів, з'ясуванням нових обставин з метою досягнення об'єктивної істини у справі. Пізнавальний зміст діяльності юриста може бути представлений як інтелектуальне завдання та різновид проблемних завдань, тобто таких, що містять у собі нестандартність. При цьому їхнє вирішення не може здійснюватись за допомогою вже відомої процедури, адже алгоритм вирішення такого завдання в правника відсутній. Тому для ефективного виконання професійної діяльності юристові важливим є виявлення раціонального співвідношення між регламентованими законом нормами і творчим підходом стосовно їх реалізації у правовій дійсності. Особливого значення це набуває у зв'язку з підвищеною відповідальністю за прийняті юристом, наділеним дискреційними повноваженнями, рішення, від яких залежить належна кваліфікація конкретної правової ситуації та накладання відповідних санкцій.

У контексті цього доречною є теорія креативності Дж. Гілфорда, який поділяв мислення на два види – конвергентне та дивергентне. Конвергентне мислення спрямоване на аналіз усіх наявних способів розв'язання задачі для того, щоб вибрати з них єдиний правильний варіант, тоді як дивергентне мислення – це орієнтація на пошук нових нестандартних шляхів вирішення мисленнєвих завдань. Так і юрист повинен або творчо підібрати наявні фахові засоби розв'язання певної ситуації, або віднайти нестандартне рішення правової колізії.

Професійна креативність юриста при вирішенні поліваріативних ситуацій правозастосовної діяльності може виявлятися на різних рівнях: для одного рівня характерним є використання наявних знань і розширення сфери їх застосування, а для іншого рівня – створення нового підходу, який змінює

консервативні або ж ситуативно непридатні традиційні підходи. Виходячи з цього, креативний потенціал пізнавальної діяльності юриста може бути проаналізований на базі його сформованих установок, що виражають стан готовності суб'єкта до нестандартного та ефективного розв'язання професійних завдань. Отже, наявність відповідної установки як готовності до актуалізації креативності при вирішенні фахових завдань є визначальною детермінантою ефективного процесу реалізації правозастосовної практики юриста, без якої його діяльність набуває ознак формалізму.

Проте в сучасній системі української юридичної освіти акцент робиться не на розвиток творчого потенціалу правника, а на механічному закріпленні у його пам'яті сукупності правових норм та шаблонних процедур їхньої реалізації та фіксації. Наслідком цього стає формування гіпертрофованих здібностей до запам'ятовування та відтворення наявного досвіду правозастосовної практики, а не розвиненого комплексу професійно-значущих якостей. Відтак стратегічним завданням удосконалення підготовки юриста є активізація індивідуально-психологічних ресурсів, що обумовлює пошук резервів підвищення ефективності формування психологічної готовності до реалізації основних видів юридичної діяльності. Тому провідним напрямом підготовки майбутнього правника є розкриття та активізація творчого потенціалу. У цьому процесі зорієнтованість на установочну сферу особистості зумовлена тим, що саме вона визначає активацію професійної креативності та сприяє розкриттю творчого потенціалу фахівця.

Важливість вивчення креативного мислення та його формування детермінована тим, що дослідження цієї проблеми створює підґрунтя для утворення психологічної установки до творчого розвитку особистості, яка буде здатна ефективно вирішувати нестандартні завдання юридичної науки та практики. Проблеми творчого мислення привертала увагу багатьох науковців, зокрема, Д. Б. Богоявленської, А. В. Брушлінського, Л. С. Виготського, Г. С. Костюка, С. Д. Максименка, О. М. Матюшкіна, Л. А. Мойсеєнко, В. О. Моляко, Я. О. Пономарьова, В. А. Роменця, С. Л. Рубінштейна, О. К. Тихомірова та інших.

Проблему функціонування установочної активності у різних сферах особистісного та соціального буття досліджували такі провідні вчені як Д. М. Узнадзе, Ш. О. Надірашвілі, В. Г. Норахідзе, О. С. Прангішвілі, А. Е. Шерозія, Ф. В. Бассін, В. В. Іванов, В. О. Ядов та інші.

Обґрунтуванню особливостей формування професійно-значущих якостей юриста присвячували свої праці такі науковці як Д. О. Александров, В. В. Бедь, В. С. Васильєв, М. І. Єнікєєв, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. О. Коновалова, М. В. Костицький, В. С. Медведєв, С. І. Яковенко.

Аналіз різнобічних підходів науковців, які зробили значний внесок у розв'язання проблеми формування професійно-значущих сфер особистості, дозволяє не лише глибше зрозуміти багатогранну психологічну природу названого феномену, але й спонукає до постановки та вирішення нових проблем наукового та практичного рівнів, а саме – визначення психологічних детермінант формування

установочної сфери креативного мислення майбутнього фахівця-юриста. Зазначене зумовлює актуальність обраної для дисертаційного дослідження теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалась згідно з пунктами “Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України”, затвердженої наказом МОН України від 23.01.04 р. № 49; тематики пріоритетних напрямків забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 років, затвердженої наказом МВС України від 29.07.2010 № 347; плану науково-дослідної роботи лабораторії психології творчості Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України «Перцептивно-мисленнєві стратегії творчого конструювання інформаційних систем у навчальній та трудовій діяльності» (номер державної реєстрації 0116U004813).

Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої Ради Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України (протокол №10 від 22.10.2015 р.) та узгоджено з Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 26.01.2016 р.).

Мета дослідження – розробити теоретичні засади і практичні науково обґрунтовані пропозиції для удосконалення системи професійно-психологічної підготовки юристів, спрямованої на формування та розвиток установок креативного мислення юриста.

Відповідно до мети були поставлені такі **завдання**:

1. Охарактеризувати особливості пізнавальної діяльності юриста.
2. Розглянути креативність як властивість пізнавальної діяльності юриста.
3. Визначити зміст психологічної установки у формуванні креативного мислення юриста.
4. Провести емпіричне дослідження характеристик поведінкових установок, що визначають індивідуальні особливості професійної креативності юриста.
5. Проаналізувати провідні психологічні детермінанти формування готовності юриста до активації творчого мислення.
6. Розкрити організаційні засади розвитку креативного потенціалу юриста в системі професійної освіти.
7. Довести доцільність використання навчально-розвивального тренінгу формування креативного потенціалу у підготовці юриста.

Об'єкт дослідження – психологічна установка як детермінанта формування креативного мислення юриста.

Предмет дослідження – процес активізації установочної активності особистості юриста як передумова розкриття та формування креативності.

Теоретико-методологічну основу роботи склали: положення, пов'язані з природою творчості та творчого мислення (Д. Б. Богоявленська, А. В. Брушлінський, Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, В. О. Моляко, Я. О. Пономарьов, В. А. Роменець, С. Л. Рубінштейн, Е. Торренс);

теорія установки (Д. М. Узнадзе, Ш. О. Надірашвілі, В. Г. Норахідзе, О. С. Прангішвілі, З. І. Ходжава, А. Е. Шерозія, Ф. В. Бассін, В. О. Ядов); концепції формування професійно-значущих якостей юриста (В. В. Бедь, В. С. Васильєв, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. О. Коновалова, М. В. Костицький, В. С. Медведєв, С. І. Яковенко).

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження, а саме: *теоретичний* – аналіз наукової літератури (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3); *формально-логічний* – порівняння, узагальнення, систематизація і класифікація отриманої в ході практичного дослідження інформації (підрозділи 2.2, 3.2); *емпіричний* – анкетування, методи психологічного тестування (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 3.2); *методи математичного і статистичного аналізу*: аналіз середніх значень, коефіцієнт r_s рангової кореляції Спірмена (підрозділи 2.2, 3.2).

Вибір психодіагностичних методик зумовлений необхідністю комплексного вивчення психологічних установок як детермінант формування творчого потенціалу юриста. Враховуючи різноаспектність проявів креативності, як інструментарій емпіричного вивчення були підібрані відповідні психодіагностичні методики: поліфакторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла; тест креативності Е. Торренса – для визначення схильності до різних форм прояву креативності; метод фіксації установки Д. М. Узнадзе та метод дослідження вербальної установки З. І. Ходжави – для виявлення специфіки прояву установочних реакцій як внутрішніх детермінант, що визначають особливості активації творчого потенціалу при розв'язанні пізнавальних завдань; проективна малюноква методика фрустрації С. Розенцвейга – для діагностики специфіки психологічних установок реагування на проблемні ситуації у пізнавальній сфері особистості, що зумовлюють необхідність активації творчого потенціалу. Окрім того проведено експертне опитування адвокатів щодо характеристики основних видів професійної діяльності.

Емпірична база дослідження. Загальна кількість усіх досліджуваних – 598 осіб, а саме: опитування 152 адвокатів як досвідчених юристів-практиків зі стажем понад 3 роки; психодіагностичне дослідження експериментальної групи у кількості 266 студентів юридичного факультету ЛьвДУВС, серед яких 159 представників жіночої та 107 – чоловічої статі віком від 19 до 22 років; психодіагностичне дослідження контрольної групи у кількості 180 студентів факультету психології ЛьвДУВС.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у визначенні індивідуально-психологічних детермінант креативного потенціалу юриста, провідне місце серед яких займає психологічна установка; розробці психологічних технологій формування установок правника до креативного мислення; обґрунтуванні психологічних вимог до організації процесу тренінгової підготовки юристів до фахової діяльності. Це дозволило сформулювати низку нових положень і висновків, а саме:

вперше:

- визначено роль та місце креативності у пізнавальній діяльності юриста;

- охарактеризовано особливості актуалізації установок креативного мислення юриста;
- визначено комплекс індивідуально-психологічних чинників особистості та пізнавальної діяльності правників, що визначають формування установки до творчого мислення;
- встановлено та описано психологічні детермінанти розвитку креативного потенціалу, які визначають особливості форм і методів професійно-психологічної підготовки майбутніх юристів із застосуванням сучасних технологій;
- обґрунтовано ефективність авторського навчально-розвивального “Тренінгу формування креативного потенціалу юриста”;

удосконалено:

- професіографічний опис та психограму фахівця-юриста, на основі яких були окреслені особливості формування установки до активації креативного потенціалу в діяльності;
- психологічний опис юридичної діяльності в контексті практичного використання психологічних знань в процесі розвитку професійно-значущих пізнавальних якостей правника;
- теоретико-прикладні засади використання психологічних технологій навчально-розвивального тренінгового комплексу формування креативного потенціалу юриста;

набули подальшого розвитку:

- ідеї про зміст професійно-значущих пізнавальних якостей правника як основи успішної творчої професійної діяльності;
- верифікація створення спеціалізованих методик навчально-розвивального тренінгового формування професійно-значущих якостей;
- поняття креативного мислення при розв’язанні пізнавальних завдань професійної діяльності;
- уявлення про особливості професійно-психологічної підготовки юристів до умов майбутньої діяльності;
- наукові положення про чинники та умови розвитку психологічних установок загалом, і креативного потенціалу зокрема.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що результати дисертаційного дослідження в цілому і, зокрема, запропонована програма тренінгу формування креативного потенціалу юриста можуть використовуватися для вдосконалення системи заходів психопрофілактики та професійно-психологічної підготовки юристів у вищих навчальних закладах України. Певні положення дисертаційного дослідження можуть застосовуватися в практичній роботі відділу психологічного забезпечення МВС України, а також при підготовці відомчих нормативних актів та методичних рекомендацій, що стосуються питань професійної підготовки та перепідготовки працівників поліції.

Результати дисертаційного дослідження були **впроваджені**:

у практичну діяльність органів внутрішніх справ у системі професійної підготовки правоохоронців ГУ МВС України в м. Львів (акт впровадження ГУ МВС України в м. Львів від 11.02.2015 р.);

у навчальний процес вищих навчальних закладів МВС України – під час викладання дисципліни “Юридична психологія”, а також рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи студентів та слухачів (акт впровадження ЛДУВС № 4 від 09.02.2015 р.; акт впровадження Національної академії прокуратури України від 15.04.2015 р.).

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечувалось використанням надійних та валідних діагностичних методик, адекватних меті та завданням дослідження, поєднанням кількісного та якісного аналізу емпіричних даних, репрезентативністю вибірки та застосуванням методів математичної статистики.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дисертації викладені у виступах на наукових та науково-практичних конференціях: “Психологічні аспекти національної безпеки: організована злочинність” (м. Львів, 2010 р.); “Психологічні проблеми творчості” (м. Київ, 2010 р.); “Психологічні аспекти формування позитивної громадської думки щодо міліції в українському суспільстві” (м. Львів, 2011 р.); “Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин” (м. Кам’янець-Подільський, 2015 р.); “Юридична психологія в Україні: здобутки та перспективи” (м. Київ, 2015 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображені у 12 публікаціях, з яких: 5 статей у фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України, 1 – в іноземному виданні, 1 стаття в інших наукових виданнях, 5 – у матеріалах виступів на наукових конференціях.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (189 найменувань, з них 37 – іноземною мовою), 3 додатки на 62 сторінках. Повний обсяг роботи – 252 сторінок, з яких 155 сторінок – основний обсяг. Текст дисертації містить 8 таблиць на 10 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації; зазначено зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об’єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо шляхів і форм їх впровадження та апробації; описано характеристику публікацій дисертанта, у яких відображено основні положення наукового дослідження.

У **першому розділі “Психологічна установка у структурі креативного мислення юриста”** охарактеризовано пізнавальну діяльність юриста, її структуру, зміст, особливості, розглянуто

креативність як властивість пізнавальної діяльності правника, розкрито зміст психологічної установки та її роль у формуванні творчого мислення юриста.

Дослідженням діяльності, її типів та видів, структури, місця у суспільстві займалися такі вчені як Г. С. Батищев, Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, Б. Є. Давидович, М. С. Каган, О. М. Леонтєв, С. Л. Рубінштейн, В. М. Садовський, В. М. Саратовський, Е. Г. Юдін, М. Г. Ярошевський та ін.

Визначення структури діяльності передбачає перш за все виокремлення основних компонентів певного виду діяльності, що можна здійснити лише розглядаючи людину як суб'єкт праці, пізнання і спілкування (Б. Г. Ананьєв). Проблемами загальної характеристики юридичної діяльності займалися такі науковці як М. М. Гуренко-Вайцман, С. Д. Гусарєв, Ю. М. Грошевий, О. Г. Данильян, А. А. Козловський, М. І. Козюбра, М. В. Костицький, О. М. Литвинов, С. І. Максимов, Ю. М. Оборотов, Л. П. Петрова, С. П. Подкопаєв, С. С. Сливка, О. Д. Тихомиров, Р. Ципеліус та ін.

Предметом спеціального вивчення креативність виступала в дослідженнях зарубіжних вчених, а саме М. Воллаха, Дж. Гілфорда, Х. Грубера, Дж. Девідсона, Н. Когана, С. Медніка, Р. Муні, Е. Торренса, Д. Фельдмана, Д. Харрінгтона, А. Штейна та ін. Серед українських науковців проблемою креативності займалися В. М. Дружинін, В. О. Моляко, Я. О. Пономарьов, К. О. Торшина тощо.

Системного погляду на взаємозв'язок психологічних установок та їхніх компонентів в психології дотримуються О. Г. Асмолов, І. Т. Бжалава, Ш. А. Надірашвілі, В. Г. Норакидзе, О. С. Прангішвілі, Д. М. Узнадзе, В. О. Ядов та ін. В інтегративних теоріях установки спостерігається об'єднання майже всіх чинників, що спричиняють поведінку. Установка стала основним визначальним поняттям, що пояснює людську поведінку.

Характеризуючи особливості пізнавальної діяльності юриста, на підставі попередніх досліджень, описано особливості, рівні, специфічні риси когнітивного процесу, а також доведено, що креативний характер юридичної діяльності є однією з основних її особливостей.

Проведене експертне опитування 152 адвокатів дозволило встановити, що провідною діяльністю юриста виступає саме пізнавальна, а всі інші виконують забезпечувальні функції. Правники зазначають, що провідним є когнітивний компонент, адже від цього залежить розуміння обставин конкретної правової ситуації та її подальша коректна кваліфікація. Наступним компонентом є комунікативна діяльність, бо пізнання відбувається у процесі спілкування. Третє місце відводять організаційній діяльності, яка зумовлює скоординованість усього процесу юридичної діяльності, починаючи від організації взаємодії з іншими учасниками, і закінчуючи організацією самої правничої діяльності у кожному конкретному випадку. Наступним виокремлюють засвідчувальний компонент, адже юридичне провадження завжди потребує відповідного правового закріплення усіх результатів правничої діяльності відповідно до норм законодавства. Передостаннє місце відводять конструктивній діяльності, від якої залежить відтворення обставин правової дійсності та побудова версій. І останнє місце посідає профілактична діяльність, адже вона здійснюється опосередковано.

Особливістю пізнавальної діяльності юриста є те, що її об'єктами виступають динамічні події соціальної дійсності, а це призводить до специфічного використання у ній мисленнєвих моделей. Динамічна унікальність правової дійсності унеможливує шаблонність пізнавальної діяльності. Це висуває особливі вимоги щодо креативного використання юристом наявних знань та досвіду. Специфічні форми творчої праці правника, особливості об'єктів дослідження, індивідуальний підхід до вирішення завдань свідчать про те, що евристичні компоненти в юридичній діяльності домінують над алгоритмічними. Тому вивчення особливостей пізнавального процесу передбачає наявність у юриста таких когнітивних якостей, як глибокі професійні знання, розвинутий інтелект, розумова працездатність, аналітичний склад розуму, прогностичні здібності, розвинена уява, гнучке креативне мислення.

Доведено, що у площині психологічних понять пізнавальний зміст діяльності правника може бути представлений як інтелектуальне завдання або різновид проблемних завдань, які містять у собі нестандартність. Їхнє вирішення не може здійснюватись за допомогою вже відомої процедури: алгоритм вирішення такого завдання в юриста відсутній. Тому, створюючи модель правника, особливу увагу ми приділяємо характеристикам пізнавальної сфери особистості і, зокрема, креативності його професійного мислення.

Наведено різні дефініції терміна “креативність”, розглянуто основні напрями дослідження цього поняття, найважливіші підходи до його вивчення, визначено характеристики, виокремлено такі структурні компоненти, як мотиваційно-ціннісний, інноваційно-технологічний, індивідуально-творчий. Зазначено, що визначення терміна “креативність” розглядаються у руслі гештальтистських, інноваційних, експресивно-естетичних, психоаналітичних, проблемних підходів.

Поняття “креативність” охоплює сукупність особливостей психіки, які забезпечують продуктивні перетворення в діяльності особистості, відтак розвиваються, з'єднуються з її провідними мотивами і виявляються як здатність до ефективних змін. Ми поділяємо позицію Е. Торренса, що креативність є процесом усвідомлення проблемності ситуації та нестачі відповідних знань, аналізу проблеми, пошуку рішень і формування гіпотез. Ми дотримуємося думки, що не варто підмінювати поняття “креативність” категорією “здібність” або “талант”, адже творчість є здатністю розумного індивіда краще пристосовувати власну поведінку до нестандартних ситуацій та умов. До того ж така неординарна та нешаблонна діяльність як юридична потребує високої розумової адаптивності, що проявляється саме у креативному розв'язанні будь-яких ситуацій непередбачуваної та непрогнозованої правової дійсності.

Креативне мислення юриста має дві форми: конвергентне, яке спрямоване на вибір вже наявних способів розв'язання юридичного завдання, та дивергентне мислення – зорієнтоване на пошук нових нестандартних шляхів вирішення пізнавальних завдань.

Доведено, що креативність юриста – це взаємодія індивідуальних характеристик потенційно креативного фахівця з характеристиками певної ситуації правової дійсності, яка зумовлює активацію установки прояву творчої активності у відповідному виді юридичної діяльності.

Прояв креативності юриста не можна звести лише до нестандартного вирішення окремих правових завдань, адже вона визначається самою структурою юридичної діяльності та охоплює всі її види: пізнавальну, конструктивну, організаційну, комунікативну, виховну та засвідчувальну. Відтак проблема творчої особистості – це не питання окремих продуктів креативної діяльності чи поведінки. Тому, досліджуючи творчий підхід у юридичній діяльності, ми маємо розглядати не саму креативність, а творчий потенціал у структурі особистості юриста як професійно-значущу якість його фахової самоактуалізації, коли креативність і пізнання доповнюють одне одного.

Зазначено індивідуально-психологічні механізми особистості, які сприяють активації креативного мислення у процесі розв'язання пізнавальних завдань, зазначено, що сама готовність до актуалізації креативного потенціалу зумовлена сукупністю відповідних психологічних установок.

На основі узагальнення сучасних підходів у психології доведено, що установку в контексті теми дослідження слід розуміти як готовність до здійснення певної поведінкової активності, а саме діяльності, спрямованої на задоволення конкретних потреб в умовах певного середовища (О. С. Прангішвілі). Установка є модусом суб'єкта у кожен дискретний момент його активності, що принципово відрізняється від усіх його диференційованих психічних сил і здібностей.

Серед компонентів психологічної установки розрізняють: афективний (емоції, почуття) як почуття до об'єкта установки; когнітивний (перцептивний, інформативний) як усвідомлення об'єкта установки; конативний (поведінковий, дія) як стійка послідовність реальної поведінки щодо об'єкта установки. Окреслені компоненти визначають специфіку функціонування відповідних установок при актуалізації пізнавальної діяльності юриста.

Визначено основні властивості установки, такі як набутий характер; відносна стійкість; спрямованість на певний об'єкт (явище, ситуацію); узагальненість та диференційованість; здатність іррадіювати та переноситись на інші об'єкти; латентне існування сформованих та зафіксованих установок; передбачення установкою наявності низки поведінкових альтернатив; значення об'єкта установки для суб'єкта (цільова або інструментальна цінність).

Активації креативного потенціалу юриста при розв'язанні пізнавальних завдань безпосередньо передує установка діючої особистості як її цілісний стан, і вся діяльність у подальшому протікає під впливом цієї установки. При цьому активність особистості, її діяльність при вирішенні завдання є, по суті, нічим іншим, як процесом реалізації установки. Відповідно, можна зробити висновок, що установка – це не індивідуальний психічний феномен, а щось цілісне, що характеризує особистісний стан суб'єкта.

Звертаючись до наукового вивчення установки, ми, в першу чергу, аналізуємо будь-яку поведінку, і для цього повинні підкреслити факт обов'язкової наявності певної якісно своєрідної, специфічної зміни установочного стану суб'єкта діяльності. Тому при розумінні специфічних детермінант креативності когнітивної діяльності юриста слід зважати на те, що в кожній ситуації вирішення пізнавального завдання, перш за все, саме психологічна установка цілісно регулює його активність. Ось чому аналіз креативності як характеристики пізнавальної діяльності правника повинен починатися з вивчення установок активного суб'єкта, що виражають стан його готовності до нестандартного та ефективного розв'язання професійних завдань.

У другому розділі **“Експериментальне дослідження особливостей установки у формуванні креативного мислення юриста”** окреслено методологічний апарат та викладено результати дослідження особливостей установки; проведено математико-статистичний аналіз, на основі якого описано провідні кореляційні зв'язки між готовністю як проявом установочної активності, креативністю та іншими досліджуваними якостями особистості юриста. На підставі цього встановлено провідні індивідуально-психологічні якості, що виступають детермінантами активізації творчого потенціалу правника при розв'язанні пізнавальних завдань професійної діяльності.

Описуючи методологію емпіричного дослідження установок як детермінант формування професійної креативності юриста розглянуто проблему емпіричного дослідження креативності, яке, відповідно до мети та завдань, було поділено на такі етапи: пошуково-орієнтовний (проведено опитування досвідчених адвокатів та майбутніх юристів (студентів-юристів) для з'ясування ролі пізнавальної діяльності у структурі професійної діяльності правника, а також механізмів готовності активації креативності при вирішенні мисленнєвих завдань); етап формування вибірки та проведення констатувального експерименту (емпіричний етап дослідження проводився зі студентами юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ як майбутніми фахівцями правничої спеціалізації); етап проведення формувального експерименту (робота з експериментальною групою, яка пройшла повний курс тренінгових занять, запропонованих автором та спрямованих на формування креативного потенціалу юриста); етап обробки даних, що включав аналітичні процедури.

Вибірку емпіричного дослідження становили студенти 3-4 курсів юридичного факультету ЛьвДУВС, які вже сформували певне уявлення про майбутню професію, однак ще знаходяться на стадії професійного становлення. Відтак процес традиційного навчання характерно на них позначився, що уможливило дослідження особливостей формування готовності майбутнього юриста до активації креативного потенціалу при розв'язанні професійних пізнавальних завдань. При цьому для виявлення особливостей професійної діяльності саме майбутніх юристів (для порівняльного зрізу) у контрольну групу увійшли студенти факультету психології цього ж вишу.

Виходячи із завдань дослідження, підбрано та описано релевантний психодіагностичний інструментарій, який складався із тесту креативності Е. Торренса, малюнкової методики дослідження

фрустраційних реакцій С. Розенцвейга, методики “16-PF” Р. Кеттелла, методу фіксації установки за Д. М. Узнадзе, методу вербальної установки З. І. Ходжави.

За допомогою описаних методів одержано такі параметри: перший рівень – творчий потенціал професійного мислення майбутнього юриста. Другий рівень характеризується сукупністю стійких якостей, що сформувалися у процесі соціалізації та проявляються як у вигляді типових реакцій та дій, так і свідомої діяльності. Третій рівень стосується особливостей формування та актуалізації установочної готовності до активації креативного потенціалу при розв’язанні пізнавальних завдань. Статистична обробка отриманих даних проводилася за допомогою аналізу усереднених значень профілю та кореляційного аналізу.

Отримані результати дослідження дозволили довести існування зв’язків між провідними властивостями особистості та творчістю майбутніх юристів і виокремити провідні детермінанти розвитку креативності, на основі яких може бути розроблена відповідна тренінгова розвивальна програма формування установки активації креативного потенціалу юриста.

Визначивши провідні психологічні детермінанти формування готовності до активації креативного мислення юриста проведено груповий аналіз усередненого профілю досліджуваних. У результаті проведення першого констатувального етапу дослідження було обчислено усереднені профілі студентів юридичного та психологічного факультетів. Показники за тестом Е. Торренса у психологів виявилися вищими, ніж у юристів, що свідчить про наявність у студентів факультету психології краще розвиненого творчого потенціалу. Так, зокрема, сукупний показник загального рівня креативності у майбутніх юристів нижчий на 3,9 балів, аніж у майбутніх психологів. Виявлено, що загальний показник креативності майбутніх юристів не доходить і до половини, залишаючись в усередненому профілі на рівні 49,8. Це можна пояснити особливостями підготовки юристів, яка базується на розвитку запам’ятовування жорстких процесуальних регламентів, що ускладнює формування установки до творчого мислення. Відтак виникає нагальна необхідність перегляду програми професійно-психологічної підготовки правників у бік підсилення практичної складової, яка спрямована на розвиток професійно-значущих якостей юриста загалом і креативного потенціалу мислення зокрема.

За методикою установочних проб Д. М. Узнадзе та З. І. Ходжави, у юристів спостерігається більша ригідність сформованих установок та більша тривалість позбавлення від них, що пояснює схильність не до креативного, а до стереотипного мислення. Також доведено, що методика діагностики когнітивної установки З. І. Ходжави є ефективнішою, адже дає більшу кількість значущих кореляцій із показниками креативності за тестом Е. Торренса, аніж показники фіксованої установки за методом Д. М. Узнадзе.

За методикою діагностики реакції на фрустрацію С. Розенцвейга у експериментальній групі юристів, встановлено, що провідною поведінковою реакцією є імунітивна (непродуктивна реакція), тобто фруструюча ситуація спочатку розглядається як така, що є малозначущою і може або не вплинути

на особистість, або розв'язатися сама собою. Але за типом реакції на проблемну ситуацію у юристів спостерігається спрямованість на вирішення проблемної ситуації. Натомість аналізований профіль контрольної групи студентів-психологів виявив сприятливе поєднання інтрапунітивності з типом реакції на розв'язання проблеми (I + NP), яке сприяє саме ефективності поведінки у проблемній ситуації та стимулює пошук нових творчих рішень.

Наведено опис узагальненого психологічного профілю майбутніх юриста та психолога за поліфакторною методикою Р. Кеттелла. Встановлено, що узагальнені профілі за методикою Р. Кеттелла у юристів та психологів відрізняються. На підставі проведених досліджень зроблено професіографічний опис юриста, який містить такі риси: підозрілість та недовірливість; чутливість до тонкощів та нюансів; домінантність поведінки; емоційна лабільність; схильність до стриманості та гіперконтролю; зорієнтованість на жорстку нормативність поведінки. Догматична форма організації навчального процесу правників пояснює схильність майбутнього юриста приймати “унормовані” всілякими коментарями та рекомендаціями рішення при розв'язанні пізнавальних завдань, навіть у тих випадках, де було б доцільно проявити творчий підхід.

Завдяки цьому визначено якості особистості юриста, впливаючи на які можна досягнути розвитку креативного потенціалу. Це оригінальність та швидкість творчих реакцій як загалом, так і у сфері вербальних проявів, шляхом розвитку природності, безпосередності, розкутості на фоні збільшення енергійності, мотивованості та активності; зниження консерватизму поглядів за рахунок набуття схильності до новаторства, формування стійкої мотивації розвитку власного інтелектуального потенціалу, завдяки чому зростатиме аналітичність та критичність мислення; збільшення довіри до самого себе.

Водночас, установочна активність творчого пошуку потребує готовності до певного прояву екстрапунітивності із захисним типом реагування замість непродуктивної імунітивності. Це призведе до збільшення адаптивних здібностей через прискорення процесу позбавлення від зайвих ілюзій та консервативних стереотипів вирішення проблемних ситуацій на користь пошуку нестандартних, інноваційних шляхів розв'язання професійних завдань.

У **третьому розділі “Формування креативного потенціалу юриста у сучасних умовах”** окреслено завдання сформувати професійно-психологічну готовність використовувати креативний потенціал, описано навчально-розвивальні заходи спрямованого впливу на мотиваційний, когнітивний та поведінковий компоненти особистості юриста. Також у розділі наведено авторський “Тренінг формування креативного потенціалу юриста” та здійснено аналіз його ефективності, на підставі чого описано завдання, функції, структуру, вимоги, принципи та рекомендації щодо його застосування.

Встановлено, що результатом професійної освіти має стати фахова підготовленість, яка складається із загальної професійної освіченості на рівні юридичних знань, умінь та навичок; професійно-психологічної підготовленості на рівні розвинених значущих якостей; сформованої

психологічної готовності на рівні сукупності відповідних до завдань діяльності установок. Таким чином, основними завданнями професійно-психологічної підготовки юристів мають бути: 1) розвиток професійно-значущих якостей шляхом тренування; 2) формування впевненості у собі, у своїй обізнаності, в готовності до зустрічі з труднощами і можливості успішного їх подолання у професійній діяльності; 3) набуття знань щодо можливих варіантів неординарних ситуацій та правових колізій, їх сутності та способів реагування на них; 4) розвиток психологічних установок професійної готовності до застосування наявного багажу знань, вмінь та навичок при розв'язанні юридичних завдань професійної діяльності; 5) формування психологічної стійкості щодо впливу характерних для юридичної діяльності психотравмуючих чинників.

Основними завданнями впровадження навчально-розвивальних тренінгових технологій у навчальний процес є формування фахово зрілої особистості із розвиненими професійно-значущими якостями; забезпечення готовності до умов професійної діяльності; формування поглядів, переконань, позитивної мотивації та світогляду; виховання емоційно-вольових якостей; профілактика проявів девіантної поведінки.

Аргументовано, що для формування внутрішньої готовності юриста до розв'язання професійних пізнавальних завдань творчим шляхом слід зосередитись на виробленні відповідної професійно-психологічної установки. Описано мотиваційний, когнітивний і поведінковий аспекти формування креативності. Виділено такі умови вироблення готовності до творчого мислення: вмотивованість на розв'язання поставленого завдання, толерантність оточення до креативних рішень студента, забезпечення психологічної безпеки, повага, відсутність зовнішніх оцінок, забезпечення свободи вираження почуттів. Натомість розвиток креативності гальмують: страх неправильних рішень, фіксація на рольових стереотипах, скептичне ставлення наставників та колег, оцінка проявів креативності як відхилення від норми, заборона допитливості та ініціативності.

На основі цього визначено внутрішньогрупові відносини, що сприяють формуванню креативності у процесі підготовки майбутніх юристів:

1. Нерегламентована поведінка, в якій враховані індивідуальні чинники. У такому середовищі можлива повноцінна реалізація процесу вибору, в ньому відсутні шаблони та заздалегідь заплановані еталони. При цьому ефективною стає педагогіка співтворчості, де педагог-тренер приймає роль партнера, відсутні заборони і оцінки з боку “викладача”, створюються умови вибору і підтримки. Це підвищує довіру у стосунках та розгальмовує спроби нестандартного мислення.

2. Наявність “креативних зразків” – це акт реалізації творчої ініціативи, яка може мати різну цінність, адже “креативні зразки” не нав'язуються. Вимоги до способів застосування “креативних зразків”: а) актуальність; б) доступність розуміння; в) рівність у позиції об'єкта і суб'єкта наслідування.

3. Предметно-інформаційна насиченість: наближеність модельованої проблемно-навчальної ситуації до реальних умов діяльності юриста; нестандартність та складність поліваріативного

проблемного завдання; наявність зворотного зв'язку із педагогом-тренером та іншими учасниками навчальної групи.

Наголошено, що тренінгові методи розвитку креативності треба засновувати на моделюванні реальних умов майбутньої юридичної практики, що відтворюють психологічні умови професійної пізнавальної діяльності фахівця. Таким чином, навчально-розвивальний тренінг креативного потенціалу має суттєві переваги над іншими “консервативними” формами та видами навчання, особливо при підготовці представників соціономічних професій, діяльність яких відбувається у непередбачуваних, складних та неординарних умовах.

Розроблено та описано власну програму навчально-розвивального психологічного тренінгового комплексу “Тренінг формування креативного потенціалу юриста”. Його метою є розгальмування стереотипів мислення учасників при розв'язанні поставлених завдань, що дозволяє досягнути поступової нейтралізації консервативних психологічних установок стереотипного мислення та поглядів на проблеми.

Ефективність тренінгу забезпечено наявністю комплексу психологічних практик, які поєднують у собі елементи тематичного тренінгу, тренінгу комунікативності, соціально-психологічного тренінгу, техніки роботи з маскою, тілесної терапії та медитативних технік, спрямованих на розгальмування активності правої півкулі головного мозку.

Запропонований навчально-розвивальний тренінговий комплекс складається з тематичних блоків. Тема 1. “Роль творчого потенціалу в професійній діяльності юриста”. Тема 2. “Психологічні механізми та детермінанти креативності”. Тема 3. “Формування готовності до творчого мислення”. Тема 4. “Моделювання пізнавальних завдань юридичної діяльності”.

Кожний блок розрахований на два повних робочих дні по 3-4 сесії. Загальний обсяг часу проведення “Тренінгу формування креативного потенціалу юриста” розрахований на 54 академічні години.

Для виявлення ефективності тренінгу після завершення формувального експерименту проведено ретест з контрольною та експериментальною групою, який показав, що розроблений комплекс вправ, спрямованих на підвищення креативності, дав позитивні результати. Зокрема, підвищилися показники всіх шкал за методикою Торренса, а саме: суттєво збільшилися показники оригінальності (11,03), назви (9,85), розробленості (8,86), замикання (8,13) та швидкості (3,34). При цьому загальний показник креативності зріс на 7,86 балів. Певною мірою відбулися очікувані зміни за провідними показниками особистості за методикою Р. Кеттелла: N (-2,71), Q₄ (2,16), F₁ (2,1), Q₁ (1,68), L (1,66). Щодо установочних реакцій, то встановлено зниження тривалості ілюзій сприйняття та прискорення процесу констатації рівності, з чого можна зробити висновок про зростання адаптивних здібностей, прискорення позбавлення консервативних стереотипів. Отже, творчий потенціал передбачає відмову від усталених

моделей вирішення проблемних ситуацій на користь пошуку нестандартних, інноваційних шляхів розв'язання професійних завдань.

Можна констатувати, що в цілому запропонована програма тренінгу досягнула позитивних результатів, про що свідчить ряд зрушень провідних особистісних якостей, пов'язаних із формуванням творчого потенціалу юриста. Звісно, що максимальної ефективності цей тренінг може досягнути виключно за умови його систематичного використання у повному або скороченому варіантах впродовж всього періоду навчання майбутніх правників.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі представлено теоретико-емпіричне узагальнення та нове вирішення проблеми ролі установки у формуванні креативного мислення юриста. Результати дослідження засвідчили досягнення мети й ефективність розв'язання поставлених завдань, що дозволило зробити відповідні висновки:

1. На основі теоретичного вивчення та узагальнення результатів проведеного експертного опитування встановлено, що провідною діяльністю юриста виступає пізнавальна, а всі інші – конструктивна, комунікативна та організаційна діяльності, виступають як інструментальна діяльність, завдяки якій можна отримати та фіксувати професійно-значущу інформацію. Отже, пізнавальний процес в юридичній діяльності – це мисленнєве оперування сукупністю фактів, з'ясування нових обставин з метою пізнання об'єктивної істини у справі. Водночас, людський фактор робить кожен пізнавальну ситуацію унікальною, що потребує творчого підходу до її розв'язання. А сталі процедурні алгоритми потребують оригінального осмислення у кожній конкретній ситуації, а тим більше, у правовій колізії.

У площині психологічних понять пізнавальний зміст діяльності юриста може бути представлений як інтелектуальне завдання та різновид проблемних завдань, тобто таких, що містять у собі нестандартність. Їхнє вирішення не може здійснюватись за допомогою сталої процедури, адже алгоритм вирішення такого завдання в юриста заздалегідь відсутній. Тому для ефективного виконання професійної діяльності для правника важливим є виявлення раціональних співвідношень між регламентованими законом нормами і творчим підходом стосовно їх реалізації у правовій дійсності.

2. Креативність виступає основою самоактуалізації та творчої діяльності особистості в різних сферах життєдіяльності і є ядром її творчої активності, спонукаючи до нових досягнень та пошуків.

Креативність юриста визначаємо як взаємодію індивідуальних характеристик когнітивної сфери фахівця із автентичними особливостями певної ситуації правової дійсності, яка зумовлює установку до прояву творчої активності у відповідному виді юридичної діяльності. При цьому креативне мислення юриста має дві форми: конвергентне, що спрямоване на творчий вибір вже наявних способів розв'язання юридичного завдання, та дивергентне – зорієнтоване на пошук нових нестандартних шляхів

вирішення мисленневих завдань. В особистісній сфері професійна креативність юриста проявляється як самореалізація на основі усвідомлення себе творчою індивідуальністю через визначення індивідуальних шляхів власного професійного зростання та побудови програми самовдосконалення.

3. Установка розглядається як готовність до здійснення певної поведінкової активності, спрямованої на задоволення конкретних потреб в умовах певного середовища та є модусом суб'єкта у кожен дискретний момент його діяльності.

Дотримуємось позицій, що установка юриста на активацію креативного мислення виступає як готовність до здійснення певної поведінкової активності, а саме, пізнавальної діяльності, спрямованої на задоволення конкретних потреб правозастосовної діяльності в умовах розв'язання актуальної проблемної ситуації. Тому при розумінні специфічних механізмів креативності пізнавальної діяльності юриста, слід зважати на те, що в кожній ситуації вирішення завдання саме психологічна установка регулює його мисленнєву активність.

Активації креативного потенціалу юриста при розв'язанні пізнавальних завдань безпосередньо передують відповідна установка особистості, яка детермінує особливості перебігу всієї діяльності. Активність особистості при вирішенні цієї задачі є процесом актуалізації відповідної установки. Отже, креативний потенціал пізнавальної діяльності юриста може бути проаналізований на базі його сформованих установок, що виражають стан готовності суб'єкта до нестандартного та ефективного розв'язання професійних завдань.

4. У процесі проведення констатувального етапу емпіричного дослідження ми з'ясували, що рівень розвитку креативності майбутніх юристів є недостатнім, що вказує на прогалини в організації їхньої професійно-психологічної підготовки. Певний "консерватизм" юриспруденції як науки, інтенсивне занурення студента-юриста у процес вивчення права призводить до формування відповідних установок стереотипного мислення. Такий стан визначає підвищену актуальність впровадження в систему підготовки юристів цілеспрямованих психологічних заходів розвитку креативного потенціалу шляхом розгальмування стримувальних установок.

Особистісними рисами юриста із задатками креативного потенціалу є: висока самооцінка, домінантність, честолюбство, лідерські якості, відчуття обов'язку, висока нормативність поведінки, енергійність, підвищена вмотивованість, активованість, наполегливість, поміркована сензитивність, емоційна лабільність, емотивність, комунікативність, соціабельність, соціальна сміливість, обережність, самоконтроль, зорієнтованість на факти, а не на думку інших, обачливість, певна тривожність, критичність, аналітичність, проникливість, скрупульозність, багата уява, прагматичність.

5. Виявлені провідні зв'язки дозволяють визначити якості особистості юриста, впливаючи на які можна досягнути розвитку креативного потенціалу. Необхідно розгальмувати здатність до оригінальності та швидкості креативних реакцій загалом і у сфері вербальних проявів зокрема, чому сприятиме розвиток природності, безпосередності, розкутості на фоні збільшення енергійності,

мотивованості та активності. Водночас слід знижувати консерватизм поглядів за рахунок розвитку схильності до новаторства, формування стійкої мотивації до розвитку власного інтелектуального потенціалу, завдяки чому зростатиме аналітичність та критичність мислення. Доцільно також оптимізувати настороженість та внутрішню напруженість шляхом збільшення довіри до себе.

Натомість, установочна активність творчого пошуку потребує готовності до певного прояву екстрапунітивності із захисним типом реагування, замість непродуктивної імпунітивності. Це збільшить адаптивний потенціал через прискорення процесу позбавлення від зайвих ілюзій та консервативних стереотипів вирішення проблемних ситуацій на користь пошуку нестандартних, інноваційних шляхів розв'язання професійних мисленнєвих завдань.

6. Модель психологічної підготовки юриста повинна бути представлена загальною психологічною підготовкою (формування вмінь професійного мислення, озброєння його технологіями евристичного творчого розв'язання пізнавальних завдань); спеціальною психологічною підготовкою (формування і розвиток комплексу установок, які визначають готовність активувати креативний потенціал за будь-яких умов професійної діяльності). Виходячи з провідної ролі психологічної установки у процесі формування внутрішньої готовності до розв'язання професійних пізнавальних завдань творчим шляхом при організації підготовки юристів, слід зосередитись на формуванні професійно-психологічної готовності. Водночас, готовність як установка особистості може бути сформована виключно у вигляді потенційної схильності фахівця до застосування наявного арсеналу професійних знань та вмінь у відповідних ситуаціях професійної діяльності.

На основі одержаних результатів теоретичного та емпіричного дослідження доведено, що формування психологічних установок активації творчого потенціалу юриста передбачає навчально-розвивальні заходи цілеспрямованого впливу на мотиваційний, когнітивний та поведінковий компоненти особистості юриста. Навчально-розвивальний тренінг креативного потенціалу юриста – це метод ігрового моделювання психогенних ситуацій розв'язання пізнавальних завдань професійної діяльності з метою розвитку компетентності та творчих здібностей шляхом формування психологічних якостей і установок та розвитку відповідних знань, умінь та навичок. При цьому психологічне моделювання ситуацій юридичної діяльності – це матеріальна або уявна система відображення психологічних чинників цих ситуацій, яка відтворює їх істотні ознаки та властивості у процесі професійної підготовки і заміщує об'єкт-оригінал, що й дозволяє формувати професійно-значущі пізнавальні якості юриста.

7. У ході формувального експерименту було доведено ефективність розробленої авторської програми навчально-розвивального комплексу “Тренінг формування креативного потенціалу юриста”. Результати формувального експерименту продемонстрували низку позитивних зрушень провідних особистісних якостей, пов'язаних із формуванням творчого потенціалу юриста. На підставі цього можна констатувати ефективність розробленої тренінгової програми, особливо при її систематичному

застосуванні в системі професійно-психологічної підготовки юристів. Це дає нам підстави рекомендувати її до широкого та систематичного впровадження в систему підготовки майбутніх юристів, а також підвищення кваліфікації юристів-практиків поряд з існуючими програмами юридичної освіти.

Коло питань, яке розглядалося в дисертації, не вичерпує проблему ролі та місця установок у механізмі креативного потенціалу особистості юриста. **Перспективи подальших досліджень** вбачаємо у вивченні ролі креативного потенціалу юриста не тільки у пізнавальній, але й в усіх інших видах юридичної діяльності. Також висновки щодо формування та розвитку креативного потенціалу юристів можна запровадити у процес підготовки фахівців інших сфер професійної діяльності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України:

1. Горашко Г. Ю. Установка особистості на творче вирішення професійних завдань як соціально-психологічна проблема / Г. Ю. Горашко // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / За ред. В. О. Моляко. – Т. 12. – Вип. 10. – Ч. II. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 81–87.

2. Горашко Г. Ю. Експериментальне дослідження деяких особистісних детермінант креативності майбутніх юристів / Г. Ю. Горашко // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / За ред. В. О. Моляко. – Т. 12. – Вип. 12. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 84–90.

3. Одинцова Г. Ю. Організаційні засади розвитку креативного потенціалу юриста / Г. Ю. Одинцова // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” – Додаток 1 до Вип. 35, Том VIII (59) : Тематичний випуск “Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К. : Гнозис, 2015. – С. 227–236.

4. Одинцова Г. Ю. Методологія та результати емпіричного дослідження характеристик поведінкових установок, що детермінують особливості креативності юриста / Г. Ю. Одинцова // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / За ред. С. Д. Максименка. – Том X. – Вип. 27. – Київ, 2015. – С. 258–269.

5. Одинцова Г. Ю. Використання навчально-розвивального тренінгу формування креативного потенціалу у підготовці юриста / Г. Ю. Одинцова // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 28. – Кам’янець-Подільський : Аксіома, 2015. – С. 365–375.

Статті в іноземних фахових виданнях:

6. Одинцова Г. Ю. Применение тренинговых технологий в подготовке юриста / Г. Ю. Одинцова // Международный научный журнал “Наука и мир”, № 8 (24), Волгоград, 2015. – С. 99–102.

Статті у матеріалах інших видань:

7. Одинцова Г. Ю. Аналіз психологічних детермінант готовності до креативного мислення юриста / Г. Ю. Одинцова // Юридична психологія. Науковий журнал НАВС. Вип. 1. – К., 2015. — С. 115–122.

Тези доповідей та матеріали наукових конференцій:

8. Горашко Г. Ю. Роль творчого мислення працівника ОВС у боротьбі із організованою злочинністю / Г. Ю. Горашко // Психологічні аспекти національної безпеки: організована злочинність: Матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. 13–14 травня 2010 р. / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 40–41.

9. Горашко Г. Ю. Установка особистості на творче вирішення професійних завдань як соціально-психологічна проблема / Г. Ю. Горашко // Психологічні проблеми творчості: Тези доп. X Міжнародної наук. психол. конф. (Київ, 23–24 липня 2010 р.) / За ред. В. О. Моляко. – К., 2010. – С. 67–69.

10. Горашко Г. Ю. Експериментальне дослідження деяких особистісних детермінант креативності майбутніх юристів / Г. Ю. Горашко // Психологічні аспекти формування позитивної громадської думки щодо міліції в українському суспільстві. Збірник тез круглого столу: 1 квітня 2011 р. – Львів: “Ліга-Прес”, 2011. – С. 27–29.

11. Одинцова Г. Ю. Особливості проведення тренінгу формування креативного потенціалу юриста / Г. Ю. Одинцова // Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин, (23 квітня 2015 р.) : Матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конференції / За ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам’янець-Подільський, 2015. – С. 153-155.

12. Одинцова Г. Ю. Використання тренінгу для формування креативного потенціалу юриста / Г. Ю. Одинцова // Юридична психологія в Україні : здобутки та перспективи : матеріали наук.-практ. конф. (24 квіт. 2015 р.). – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 167-169.

АНОТАЦІЇ

Одинцова Г. Ю. Роль установки у формуванні креативного мислення юриста. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Київ, 2016.

Дисертаційне дослідження присвячене розробці теоретичних засад і практичних науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення практики професійно-психологічної підготовки юристів, спрямованої на формування та розвиток психологічної готовності до креативного мислення. Охарактеризовано особливості, структуру, зміст, рівні, специфічні риси пізнавальної діяльності юриста, а також доведено, що креативний характер юридичної діяльності є однією з основних її особливостей. Визначено поняття креативності як властивості когнітивного процесу. Наведено різні дефініції терміна “креативність”, розглянуто основні напрями дослідження цього поняття, найважливіші підходи до його вивчення, визначено характеристики. Розглянуто чинники, умови розвитку та психологічні детермінанти креативності. Наведено індивідуально-психологічні механізми особистості, які сприяють активації творчого мислення у процесі розв’язання пізнавальних завдань, зазначено, що сама готовність до актуалізації креативного потенціалу обумовлена сукупністю відповідних психологічних установок. Розкрито зміст установки та її роль у формуванні творчого мислення правника. Визначено провідні психологічні детермінанти формування готовності до активації креативного мислення юриста. Окреслено завдання сформулювати професійно-психологічну готовність використовувати креативний потенціал, описано навчально-розвивальні заходи спрямованого впливу на мотиваційний, когнітивний та поведінковий компоненти особистості юриста. Наведено авторський “Тренінг формування креативного потенціалу юриста”; здійснено аналіз його ефективності, на підставі чого описано завдання, функції, структуру, вимоги, принципи та рекомендації щодо його застосування.

Ключові слова: установка, креативне мислення, детермінанти креативності, креативний потенціал, професійна діяльність юриста, професійно-психологічна підготовка.

Одинцова Г. Ю. Роль установки в формировании креативного мышления юриста. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Институт психологии имени Г. С. Костюка НАПН Украины. – Киев, 2016.

Диссертационное исследование посвящено разработке теоретических основ и практических научно обоснованных предложений, направленных на совершенствование практики профессионально-психологической подготовки юристов, нацеленной на формирование и развитие готовности к креативному мышлению. Охарактеризованы особенности познавательной деятельности юриста, определено понятие "креативность" как свойство познавательной деятельности.

Приведены различные дефиниции термина "креативность", рассмотрены основные направления исследования этого понятия, важнейшие подходы к его изучению, определены характеристики, выделены структурные компоненты, такие как мотивационно-ценностный, инновационно-технологический, индивидуально-творческий. Отмечено, что определение термина "креативность"

рассматривается в русле гештальтистских, инновационных, экспрессивно-эстетических, психоаналитических, проблемных подходов.

Установлено, что ведущей деятельностью юриста выступает именно познавательная, а все остальные выполняют обеспечивающие функции. Другие структурные компоненты, к которым относится конструктивная, коммуникативная и организационная деятельность, выступают в качестве инструментальной деятельности, благодаря которой добывается и фиксируется профессионально значимая информация. Креативность выступает основой самоактуализации и творческой деятельности личности в различных сферах жизнедеятельности и является ядром его творческой активности, побуждая к новым достижениям и поискам.

Раскрыто содержание психологической установки и ее роль в формировании креативного мышления юриста. Определены ведущие психологические детерминанты формирования готовности к активации творческого мышления юриста. Установлено, что активации креативного потенциала юриста при решении им познавательных задач непосредственно предшествует соответствующая установка личности, которая детерминирует особенности течения всей деятельности.

Освещены организационные основы развития творческого потенциала юриста в системе профессионального образования. Определены пути использования учебно-развивающего тренинга формирования креативного потенциала в подготовке юриста. В ходе формирующего эксперимента была доказана эффективность разработанной авторской программы учебно-развивающего комплекса «Тренинг формирования креативного потенциала юриста». Результаты формирующего эксперимента показали ряд положительных сдвигов ведущих личностных качеств, связанных с формированием творческого потенциала юриста.

Ключевые слова: установка, креативное мышление, детерминанты креативности, креативный потенциал, профессиональная деятельность юриста, профессионально-психологическая подготовка.

Odyntsova H. Y. The role of setting in the formation of lawyer's creative thinking. – Manuscript.

The Dissertation for gaining a scientific degree of candidate of psychological sciences, specialty 19.00.01 – general psychology, history of psychology. – G. S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine – Kyiv, 2016.

The Dissertation is devoted to the development of theoretical foundations and practical scientifically based proposals aimed at improving the practice of professional and psychological training of lawyers focused on the formation and development of lawyer's creative thinking settings. The peculiarities, structure, content, levels, specific feature of lawyer's cognitive activity is characterized; it is also proved that the creative character of law activity is one of its main peculiarities. The concept of creativity as a component of cognitive process is defined. Various definitions of the term "creativity", the main areas of the term research, the most important approaches to its study and its characteristics are presented. Factors, conditions of development and

psychological determinants of creativity are shown. Individual psychological mechanisms of personality that contribute to the activation of creative thinking in the process of solving cognitive tasks are pointed out. It is stated that the readiness for actualization of creative potential is specified due to appropriate psychological settings. The content of psychological setting and its role in formation of the lawyer's creative thinking are revealed. The leading psychological determinants of forming the readiness to activate lawyer's creative thinking are determined. The task to form the setting to use the creative potential is revealed. Educational and developmental activities aimed on motivational, cognitive and behavioural components of the lawyer's personality are defined. The author's "Training on formation of a creative lawyer's potential" is shown and the analysis of its effectiveness is carried out, whereby the objectives, functions, structure, requirements, principles and guidelines for its use are described.

Keywords: setting, creative thinking, determinants of creativity, creative potential, lawyer's professional activity, professional psychological training.